

PAP JÓZSEF

A Heves és Külső-Szolnok vármegyei politikai elit és a „passzív ellenállás”

Heves és Külső-Szolnok vármegye politikai elitjének története
1844–1853

A jelen tanulmány célja, hogy Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéik 1844 és 1853 közötti időszakban szolgálatot teljesítő tisztikarának személyi összetételét elemezze, továbbá levéltári források alapján megvizsgálja, hogy a megyei vezetés koronkénti átszerveződésekor személyileg megújult tisztikar került-e a megye élére; kik és milyen körülmények között vállaltak aktív politikai szerepet az adminisztrációban a forradalom és szabadságharc idején, mi lett a sorsuk a Bach-korszak éveiben, háttérbe szorultak-e helyüket átadva az újonnan jötteknek vagy folytatták addigi munkájukat a megváltozott politikai környezetben. A vizsgálat végpontjául azért választottuk az 1853-as évet, mert az önkényuralom későbbi éveiben egyre nagyobb számban jelennek meg az olyan hivatalnokok, akik nem ebből a megyéből származnak, közöttük gyakran találunk Pest megyéből áthelyezetteket. Ezért ennek az időszaknak az értékeléséhez szükségesek a szomszédos vármegye adatai is, melyeknek feldolgozására a kutatás további szakaszában kerül sor.

Az elemzés elkészítéséhez alapvetően a Heves megyei Levéltár anyagát használtuk fel,¹ ezenkívül Szederkényi Nándor² és Borovszky Sámuel³ megyei monográfiájára, Orosz Ernő,⁴ Bona Gábor⁵ műveire, valamint a nagyobb lexikonok Heves megyére vonatkozó életrajzi adatait összegyűjtő levéltári munkára⁶ támaszkodtunk. Munkánk első részében röviden áttekintjük a szakirodalomnak a passzív ellenállásra vonatkozó elméleteit, majd a megye történetével párhuzamosan a tisztikar összetételének törvényszerűségeit elemezzük. A legfontosabb személyek életrajzi adatait lábjegyzetben jelezzük.

A „passzivitás politikája”

Magyarország történelmének neoabszolutizmus kori időszakával elválaszthatatlanul összekapcsolódik a „passzív ellenállás” fogalma és Deák Ferenc személye. A szabadságharc leve-

¹ Heves és Külső Szolnok vármegye közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvei (a továbbiakban: HmL. IV.-1/a) vonatkozó kötetek; Eger cs. kir. megyehatóság iratai, Egri megyefőnöki elnöki iratok (a továbbiakban: HmL. IV.-152/a); Gyöngyösi cs. kir. megyehatóság megyefőnöki elnöki iratai (a továbbiakban: HmL. IV.-153); Szolnoki cs. kir. megyehatóság megyefőnöki közigazgatási iratai (a továbbiakban: IV.-154); Heves és Külső-Szolnok vármegye bizottmányi iratai, 1860-61 (a továbbiakban: IV.-252.)

² Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. Eger, 1893. IV. kötet. (a továbbiakban: Szederkényi)

³ Magyarország vármegyéi és városai, Heves vármegye monográfiája. Szerkesztette Dr. Borovszky Sámuel. Országos Monográfia Társaság, 1909. (a továbbiakban: Borovszky)

⁴ Orosz Ernő: Heves és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyéik nemesi családjai. Eger, 1906.

⁵ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Budapest, 1983.; Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.

⁶ Heves megyei Levéltár, kézirat.

résce után a reformkori liberális nemesi mozgalom vezetői közül Deák Ferenc az egyetlen aktív politikus, aki az országban maradhatott. Tekintélye a kor sajátos politikai viszonyai között tovább növekedett, hiszen 1850. április 25-én kelt levelében⁷ udvarias hangnemben utasította vissza Anton Schmerling osztrák igazságügy-miniszternek egy, a magyar magánjog kérdéseivel foglalkozó bizottságban való részvételre szóló meghívását. Levelének sokat idézett sorai, melyekkel „a közelmúlt szomorú fejleményeit és a jelenleg még fennálló viszonyait” említve megtagadta az együttműködést a közjogi szempontból törvénytelen hatalommal, az egész ország számára például szolgált. A szakirodalom ebben a levélben véli felfedezni a passzív ellenállás meghirdetését, mely magatartásforma megítélése nagy átalakuláson ment keresztül.

Az első világháború előtti művek többségében a vizsgált politikai magatartásforma heroikus küzdelemként jelenik meg, amelynek segítségével a magyar nemesség – bizonyítva politikai vezetőképességét és kitartását – rákényszerítette az osztrák kormányköröket Magyarország törvényes rendjének és függetlenségének az elismerésére.

Hőke Lajos⁸ munkája ebbe a sorba illeszkedik. A visszaemlékezés szerint Deák említett levelét olvasva határozza el, hogy 10-20 holdas birtokára húzódva várja ki az alkotmány visszaállítását.⁹ A levelet a korabeli magyarországi újságok a cenzúra miatt nem közölhették, de a liberális *Ost-Deutsche Post* című lapban megjelent, csakhamar az egész országban elterjedt kézirat formában, még a nagyszabeni börtönbe is becsempészték, ahol a rabok csoportosan olvasták, és a róla készült másolatokat ereklyeként őrizgették.¹⁰ A passzivitás magatartásának legszemléletesebb leírásával itt találkozhatunk először, a későbbiek során is ez a kép tér vissza a történeti munkákban: a hazafiak ebben a korban az osztrák hatalmat nem segítették, támogatást nem adtak, a közigazgatás döntéseit csak kényszer hatása alatt teljesítették, a végrehajtásban részt nem vállaltak, az adót csak akkor fizették, ha érte jöttek, a fuvarral késtek, a katonaság elől rejtgettek. „Igaz magyar ember” németül nem értett, minden kérdésre nem tudom, nem ismerem, nem láttam volt a felelet. A nemesi családokba osztrákok és azok kiszolgálói nem voltak hivatalosak, a hölgyek kerültek velük az érintkezéssel; társadalmilag nem léteztek. A passzivitás mozgalmának sarkalatos eleme volt a hivatali szolgálat megtagadása, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban vállalt munka elutasítása. A kor emberei kitasztolták maguk közül azokat, akik vétettek ezen elvárással szemben. Hőke a mozgalom hatását a következő szavakkal jellemzi: „A világtörténelemben egyedülálló tünemény, hogy az osztrák katonai uralmat, amely kétszázézer szuronyra támaszkodott, a magyar nemzetnek csupa szenvedőlegesen ellenállása, segítve az emigráció külső működtetése által, megtörte és végképp megbuktatta.”¹¹

Beksics Gusztáv¹² szintén a „schmerlingi” levél megjelenésétől származtatja a passzív ellenállást, de nála már árnyaltabb kép jelenik meg: az ellenálló többség mellett jelentős számú magyar hivatalnokról tud, akik „nemcsak a rég megszokott megyei igazgatásban vettek részt, hanem helyet foglaltak a rendőrség sőt a zsandárság és az elnyomó katonaság soraiban”.¹³ Eötvös Károlyra hivatkozva a „Bach-huszárokat” a következő csoportokba sorolja: a) a provisoriumbeliek (1849-54): azzal a hittel, hogy az ideiglenes alkotmányellenes állapot csak ideig-óráig tart, „sok hazafi fogadott el tisztséget”; b) a definitívek: legnagyobb részt osztrákok és csehok, az itthoniak közül a „királyi hivatalnokok és azok családjából származóak”;

⁷ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Budapest, 1886. II. kötet 178-179.

⁸ Hőke Lajos: Magyarország legújabbkori története. Nagybecskerek, 1893. (a továbbiakban: Hőke)

⁹ Hőke 463.

¹⁰ Hőke 463.

¹¹ Hőke 455. és az azt követő oldalak.

¹² Beksics Gusztáv: I. Ferenc József és kora. 1898. In.: A modern Magyarország. Budapest, 1937. (a továbbiakban: Beksics)

¹³ Beksics 472.

c) „díszmagyar-ruhásk”: nevüket Bach 1859-es rendelete után kapták, „Ezek között ismét akadtak jó magyarok, a magyar világ bekövetkeztének reménye alapján.”; d) „Schmerling-lovagok” (1861-65): „igazán szedett-vedett népség, Ausztriából nem vállalkozott senki, itthon pedig 61-ben mindenki lemondott. Az itthoniak salakjából lehetett a tisztviselőket összeválogatni.”¹⁴ Ez a kategorizálás már lehetővé teszi számára, hogy eltérő megítélés alá eső csoportokra bonthassa az addig egyoldalúan elítélt hivatalvállalókat.

Ferenczi Zoltán Deák-életrajza¹⁵ a következőképpen értékeli Deák politikáját: „Szelleme és bölcsessége a nemzet közkinccse lett; az ő bátorságából merítette bátorságát, nyugalmságból nyugalmát és vigaszát, ezért elfogadta, szintén az ő tanácsából az 50-es években egyetlen lehetséges politikát: a lemondás nélküli hallgatást és az egyetlen legszükségesebb erényt: a kitartást.”¹⁶ Az abszolutizmust Deák egyedül a törvényre és a passzivitásra támaszkodva győzte le, és ennek alapján hozta létre a kiegyezést.¹⁷

A hősiesség küzdelem ábrázolása mellett már ebben az időszakban is megjelennek a volt vármegyei nemeseket különböző mértékben elítélő hangok. Mocsári Lajos 1855-ben így jellemzi a „táblabírói osztály” magatartását: „a táblabíró, mióta megyegyűlés nincsen, tökéletesen kiesett minden szerepéből”, „bezárt magas kapuja mögött magát most is kiskirálynak érzi”, „élete módjában és a gazdasága vitelében örökösön idézi az öregek axiómáit, s ephemere (tisztavirág-életű) kísérleti viselkedésként, bolondságnak tart minden újítást”.¹⁸

Seress László véleménye szerint az „abszolutizmus közigazgatása gondosabb volt, mint a régi megyei vezetés, amely egészében hanyag, igazságtalan, egyoldalú, úrhatnám-féle volt, dolgozni nem szeretett”. A szolgálatban álló hivatalnokok karból „csak a szolgabíró volt magyar ember”, míg az irányító pozíciókat „otthon haszontalan külföldi hivatalnokok” töltötték be.¹⁹ A hivatalos vállalkozók között „sokan akadtak a rendbeliek közül is”, akiket erre vagy a szegénységük vagy az egyéni becsvágyuk késztetett.²⁰

Jászi Oszkár csupán érintőlegesen foglalkozik a passzív ellenállással, megemlítve, hogy az országot „előzőnő német és cseh hivatalnokok” mellett „sok száz, sőt sok ezer hivataláért reszkető nemes ugyanúgy szolgált a rendszert”, amely azonban egészében véve idegen és elenséges hatalmat képviselt.²¹ Nézete szerint a mozgalom nem rendelkezett elegendő belső energiával, a nemzetiségektől való félelem volt az az erő, amely a nemességet és az osztrák kormányköröket a kiegyezésre készítette.²²

A két világháború között megjelent, a tárgyalta a korról foglalkozó tudományos munkák közül kiemelkedik Berzeviczy Albert *Az abszolutizmus kora Magyarországon* című műve.²³ Berzeviczy először tett kísérletet arra, hogy levéltári források segítségével alapos vizsgálat alá vegye a kort és az azzal foglalkozó elméleteket. A passzivitás vizsgálatakor megemlíti ugyan Deák Schmerlinghez írt levelét, annak országos visszhangjáról, programadó jelentőségéről azonban nem szól.²⁴ A Bach-rendszer közigazgatási alkalmazottainak vizsgálatakor elismeri, hogy „nagy számú” magyar szolgálata bizonyítható, ők azonban „kileptek a nemzet nagy zö-

¹⁴ Beksics 473.

¹⁵ Ferenczi Zoltán: Deák élete. Budapest, 1904. (a továbbiakban: Ferenczi)

¹⁶ Ferenczi II. 222., 234.

¹⁷ Ferenczi II. 280-81.

¹⁸ Mocsári Lajos: A magyar társas élet. 1855. 132.

¹⁹ Szász József-Seress László: Magyarország története Ferenc császár korától 1910-ig. Budapest, 1913. 197. (a továbbiakban: Seress)

²⁰ Seress 209.

²¹ Jászi Oszkár: A Habsburg monarchia alkonya. Budapest, 1982. (reprint) 174.

²² Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Budapest, 1912. 38.

²³ Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. Budapest, 1922. (a továbbiakban: Berzeviczy)

²⁴ Berzeviczy I. 158.

mének érzelmi kötöttségéből”.²⁵ Az alkotmányos és az abszolutisztikus időszakok tisztai állománya személyi összetételük alapján egymástól jól elkülönülnek. Az 1860-as választásokkor több helyen „rendesen felolvasták az 1848-i megyebizottság névlajstromát, és megállapították, hogy az akkoriak közül kik haltak meg, vagy kik költöztek el; ilyenkor meghaltnak jelentették ki azokat is, akik a Bach-korszak alatt hivatalt vállaltak.” 1861 után pedig az önkényuralom újraszervezői „... az alkotmányos korszakban hivatalba helyezett egyének közül, akik a közönség bizalmát kétségbevonhatatlanul bírták, majdnem senkire sem számíthattak.” A hivatalokra nem jelentkeztek megfelelő tekintéllyel és szakértelemmel bíró személyek, ezért „mélyről kellett meríteni”: az alacsonyabb beosztású, megfelelő képességekkel és tekintéllyel nem rendelkező emberek közül. A közvélemény mély megvetéssel és gyűlölettel fordult a hivatalt vállalkók felé.²⁶ Az 1849 és 1867 között szolgálatban lévő hivatali apparátus nem egységes, egymástól időben jól elkülönülő csoportokra lehet tagolni, melyek között csekély kapcsolat létezett csupán:²⁷ az egyiket az abszolutista kormányzat hivatali apparátusa képezi, a másikat pedig az alkotmányos időszak.

Braun Róbert Berzeviczy művéről írott kritikája²⁸ előre vetíti a második világháború után szinte egyeduralkodóvá váló marxista elméletet. Braun szerint Berzeviczy jó úton indult el akkor, amikor célul tűzte ki az abszolutizmusról élő egyoldalú kép kritikai vizsgálatát, azonban a tények feltárása után a következtetéseket nem tudta levonni. A feltárt források alapján kétségbe kellett volna vonni a passzivitás jelentőségét és a zsarnokság mélységét. Ehhez a következtetéshez azonban Berzeviczy nem juthatott el, mert nem látta be, hogy ekkor „két úri társadalom ütközött össze, amely között sok érintkezési pont volt”, „mindketten egy alattuk álló széles népréteg felett uralkodtak, amely útját állta annak, hogy a harcban egy bizonyos határon túlmenjenek”. Ez a közös fenyegetettség vezetett el a kiegyezés megkötéséhez.

Pethő Sándor²⁹ a kor társadalmát a politikai magatartásformák alapján három csoportra tagolja: a „labancszerepet játszó arisztokratákra”, a „déliabokkal játszó” emigránsok híveire és a passzívákra. A „baljóslatú hallgatásban nagyobb erő és tiszteletreméltóbb önérték rejlett, mint a konzervatívok udvarlásában”. „Ez a passzív és büszke dac, amelyben a cselekvéstől irtózó magyar álmodozás kedve szerint kiélhette magát”, Deák 1854-es Pestre költözésével kapott vezetőt és politikai programot.³⁰ Mellettük – írja Pethő – „elég nagy számban” voltak olyan emberek, akik kisebb-nagyobb hivatalt vállaltak a Bach korszakban.³¹

Gabányi János egy évvel később írott művében³² szintén megjelenik ez a beosztás, azonban ő a konzervatívokat más megítélés alá veszi, véleménye szerint ők „néhány Bach-husár és muszkavezető kivételével, derék hazafiak voltak”. A passzív ellenállást hirdető Deák köré csoportosult „az egész magyar nemzet, sőt politikájukat magukévá tették a nemzetiségek is”. Közéjük sorolja a főpapságot is, „akik hazafiságuknak állandó tanújelét adták”.³³

Gratz Gusztáv szerint Ferenc József számára a kiegyezés szükségszerűsége mellett a döntő érvet az szolgáltatta, hogy az 1859-es és 1866-os vereségek hatására rá kellett döbbsennie, „hogy a nyílt küzdelemben leverett magyar nép még mindig elég erős arra, hogy teljesen megbénítsa a monarchia erejét”. Az abszolutizmus megdöntésében a „magyar nép” egyetlen csz-

²⁵ Berzeviczy I. 193.

²⁶ Berzeviczy III. 367-369.

²⁷ Berzeviczy III. 367-369.

²⁸ Braun Róbert: Az abszolutizmus hetven évvel ezelőtt. Szocializmus, 1922. 165-173.

²⁹ Pethő Sándor: Világostól Trianonig. Budapest, 1925. (a továbbiakban: Pethő)

³⁰ Pethő 63.

³¹ Pethő 58.

³² Gabányi János: A magyar nemzet története. Budapest, 1926. (a továbbiakban: Gabányi)

³³ Gabányi III. 90-92.

közt használhatott fel, a passzív ellenállást, amely azonban elegendőnek bizonyult a „nagy-hatalmak szorításában” elkerülhetetlen kiegyezés kikényszerítéséhez.³⁴

Perlaki Lajos is a passzív ellenállásban vélte felfedezni azt az erőt, amely Ferenc Józsefet rávezette arra, hogy felismerje birodalmának valódi támaszát és politikai célját.³⁵

Szekfü Gyula gazdasági okokkal és a liberalizmusból való kiábrándulással magyarázza a kis- és középbirtokosi nemesség kisebb részének a hivatalvállalását. Albrecht főherceg irányítása alatt azonban a magyarok helyett cseh és német hivatalnokok tömegeit alkalmazták, akik az abszolutizmus bukása után hamar elmagyarosodtak, és „két generáció alatt magyar nacionalistákká váltak”.³⁶ A *Három nemzedék* című munkájában az abszolutizmus elleni általános ellenszenvvel magyarázza, hogy a nemzeti jelszavakat hirdető köznemesség, anyagi és szellemi meggyengülése ellenére megőrizte, sőt erősíteni tudta politikai befolyását. Hiszen a „passzív rezisztencia éveiben az igazi bús magyarok a vármegyében élnek, az ő hajlíthatatlan, tértelenségben s kitűró várakozásban nagyszerű hangulatukon törnek meg az osztrák adminisztráció beolvasztó akarata, kibékítő próbálkozása.”³⁷

A második világháborút követő időszak marxista történetírása Jászi Oszkár és Braun Róbert hagyományait követve szakított a „polgári történelemszemlélettel”, új szempontok alapján vizsgálta a kor ellenállási mozgalmait és a kiegyezéshez vezető utat.

Mód Aladárnak a magyar ellenállási mozgalmak történetét feldolgozó munkája 1943-ban jelent meg először,³⁸ a művet ezután még többször átdolgozta. A benne kifejtett elmélet már ennek az új szemléletű történetírásnak a terméke. Véleménye szerint a magyar nemzet többsége ugyan szembenállt az önkényuralommal, de annak szilárd hazai bázist jelentett a „hazáráró aulikus főnemesség és a klérus”.³⁹ A „dolgozó parasztság és a kibontakozó ipari munkásság” körében növekvő feszültség a kiegyezés felé mozdította el az ellenálló magyar és az elnyomó osztrák uralkodó köröket.⁴⁰ Kossuth így elvesztette osztálya támogatását, mivel nem ismerte fel az elnyomott osztályokban rejlő valódi erőt, az általa vezetett függetlenségi szervezkedés nem érhetett el sikert. A passzívan ellenálló Deák vezetésével a kiegyezés lehetőségeit keresték.⁴¹

Az egyetemek történelem szakjai számára készített előadás-tervezet szerint: „A népi tömegek küzdelme nem tudta kivívni a nemzeti függetlenséget, mert az ellenforradalmi birtokos osztály és a kialakult burzsuázia – a forradalmi múltját mindinkább eltagadó birtokos nemességgel együtt – clalkudták Magyarország függetlenségét.”⁴² A nemességet a paraszt- és munkásmozgalmak, valamint a fokozódó gazdasági nehézségek vették rá a Deák vezette passzivitás feladására. A kiegyezés és a „polgári forradalmak korának, a forradalmi erők vereségén, a magyar uralkodó osztályok árulásán, a magyar nép és a nemzetiségek elnyomásának fenntartásán alapuló lezárása.”⁴³

Lukács Lajos munkáiban a passzivitás politikájának a gyengeségét emeli ki. A nemesség vezetői Deák példájára kitartottak ugyan, de az 1860-as évek gazdasági nehézségei könnyen megtörték őket.⁴⁴ A passzív ellenállás alapvetően helytelen politika volt, mert a forradalom

³⁴ Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Budapest, 1934. 14.

³⁵ Perlaki Lajos: I. Ferenc József. Budapest, 1938.

³⁶ Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyarország története. Budapest, 1936. V. kötet 442–443.

³⁷ Szekfü Gyula: A három nemzedék. Budapest, 1989. (reprint) 173.

³⁸ Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért. Budapest, 1943. (a továbbiakban: Mód)

³⁹ Mód 261.

⁴⁰ Mód 282.

⁴¹ Mód 284.

⁴² A magyar történelem 1849–1918 című előadás programja. Készítette: Hanák Péter, Kató István, Erényi Tibor, Galántai József, Szabad György. Budapest, 1953. 3. (a továbbiakban: Tanterv)

⁴³ Tanterv 7.

⁴⁴ Lukács Lajos: A magyar nép története. Budapest, 1953. III. kötet 32.

útját is elzárta. A mozgalom gyengeségét mutatja a hivatalvállalók nagy száma is.⁴⁵ Hasonló következtetésre jut 1954-ben Pamlenyi Ervin, aki szerint a nemzet többségét kitevő passzív ellenállók alapvetően a néptömegek forradalmi ellenállását gyengítették.⁴⁶

Szántó Imre megítélése szerint az 1849 és 1867 közötti korszakot folyamatos harc jellemezte, ebben azonban a közbirtokos nemesség nem vállalta a közösséget a harcot folytató néptömegekkel.⁴⁷ A néppel szembe fordulva azonban nem folytathattak komoly ellenállást, így nem maradt más út számukra, mint a passzív visszahúzódság. Felhívja a figyelmet arra, hogy ezt a politikát nem szabad túlbecsülni, mint azt a „polgári történetírás” tette, hiszen az ellenállás igen gyenge volt és alapvetően ellenforradalmi tendenciák jellemezték, a 60-as évekre az anyagi előnyök csábítása ezt a gyenge formát is felmorzsolta.⁴⁸

Szabad Györgynek a kiegyezés centenáriuma írt munkája szerint az ötvenes évek a „tegnapi nemesség zöme” számára „fénytelen szürkesség, a lhangoló szegénység és a passzív ellenállás” jegyében teltek. A hivatalt nem vállaló nemesség magatartásának leírásánál visszatérnek a Hőke Lajosnál felbukkanó jelzők és megállapítások. Megjelennek a rendszer kiszolgálói is, akik kisebb arányban ugyan, mint az arisztokraták, de mégis jelentős számban vettek részt a hivatalokban, és az ellenük irányuló ellenszenv miatt az önkényuralom fő támogatói lettek.⁴⁹ A 70-es években írt munkáiban az előzőekben ismertetett nézetet képviseli. Emellett azonban új vonások is megjelennek. A falusi nemességet birtoka teszi képessé a visszahúzódságra, ez azonban a gyorsan változó világtól való elidegenedéshez vezetett. A kor közvéleménye nem tett különbséget a „retrográd gondolkodású” karrierista és a „kenyérkereset szükségére által hajtott” értelmiségi között, mindkettőt társadalmi kiközösítéssel sújtotta.⁵⁰ A mozgalomban részt vevők azonban nem szervezetteren azonosultak Deák politikájával, a Schmerlingnek írott levél csak megerősítette a „politikai vezetőréteg többségének passzív ellenállása hajlóját.”⁵¹ Ezzel az állásfoglalással találkozhatunk a „tízkettes” Magyarország története vonatkozó fejezeteiben is.⁵²

Galántai József a kiegyezés előzményeit vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a nemesség passzív ellenállását a Schmerlingi gazdaság- és nemzetiségpolitika törte meg. A gazdasági fejlődés 1861 után kizárólag a nagytőke érdekeit követte, az úrbérmegváltásból a középbirtokosok szinte teljesen kimaradtak. Így míg az 50-es években képesek voltak az ellenállásra, addig a 60-as években belkényszerültek a kiegyezésbe.⁵³

Hanák Péter elgondolása szerint a magyar nemzeti vezető réteg nagy része már 1849-ben is kész volt a kiegyezésre, akár a forradalom egyes vívmányainak feladása árán is, ettől őket csak az udvar elvakultsága tántorította el.⁵⁴ A passzivitásba vonult liberálisok 1859-ig nem reménykedtek céljuk, 1848 helyreállításának elérésében. „Ez a később heroizált ellenállás nem tudatos program volt, hanem a helyzet kényszeréből és a józan megfontolásból adódó politika”, amiből hiányzott a tervekészítés, a programadás.⁵⁵ 1861-ben a közjogi negyvennyolcas-

⁴⁵ Lukács Lajos: A magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849-67. Budapest, 1955. 25-30.

⁴⁶ Imási János – Karsai Elek – Pamlenyi Ervin: A magyar nép története. Budapest, 1954. II. kötet 7-8.

⁴⁷ Szántó Imre – Nagy József – Nagy István: Magyarország története 1848-1948. Budapest, 1958. II. kötet 9. (a továbbiakban: Szántó)

⁴⁸ Szántó 25-26.

⁴⁹ Magyarország története. Főszerkesztő Molnár Erik. Budapest, 1967. II. kötet 24-26.

⁵⁰ Magyarország története 1848-1918. Szerkesztette Hanák Péter. Budapest, 1972. IV. kötet 32.

⁵¹ Szabad György: Deák Ferenc három politikai korszaka. Magyar Tudomány, 1976. 11. 13.

⁵² Magyarország története. Szerkesztette Kovács Endre, Katus László. Budapest, 1986. VI/1. kötet.

⁵³ Galántai József: Az 1867-es kiegyezés. Budapest, 1967. 49.; Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya. Budapest, 1985. 35.

⁵⁴ Hanák Péter: A polgári átalakulás feltételei és a kiegyezés. In.: Hanák Péter: Magyarország a Monarchiában. Budapest, 1975. 141., 146.

⁵⁵ Hanák Péter: Deák és a kiegyezés közjogi megalapozása. In.: Zalai Gyűjtemény V. Zalacgerszeg, 1976. 305-06.

ság jegyében aktivizálódott nemesség bezárt körbe került, nemzetközileg és belsőleg is elszigetelődött, nem maradt más hátra számára, mint újra visszahúzódní a passzivitás bástyái mögé. „Ennek tendenciája azonban ... nem a passzivitás, hanem az ellenállás előbb-utóbbi feladásának irányába mutatott.” „A magyar nagy és középbirtokosok azért hajlottak a kiegyezésre, a nemzeti függetlenség lényeges kérdéseinek az elalkuvására, hogy megőrizhessék, megszilárdíthassák uralmukat az ország elnyomott osztályai és nemzeti felett.”⁵⁶ Emellett az abszolutizmus kori közigazgatási rendszer vizsgálatakor megállapítja, hogy a megyék 1849-es újjászervezésekor eltávolították a tisztkarból a forradalom alatt kompromittáltakat, ezt olyan következetesen hajtották végre, hogy ez alól a községi alkalmazottak sem mentesültek. Ezzel párhuzamosan a defenitívum idején a szolgabírók jelentős hányadát a magyar nemesi családok adták. A két korszak személyi állománya azonban élesen elkülönült egymástól.⁵⁷

Deák Ferenc halálának századik évfordulóján jelent meg Fekete Sándor munkája, melyben újra visszatér Deáknak és mozgalmának „polgári” értékelése: a katonaság, a zsoldárság és a hivatalnoksereg által támogatott önkényuralmi rendszer „történelmileg viszonylag rövid idő alatt kénytelen volt idomulni annak a hatalom nélküli férfinak a stratégiájához, aki az Angol királyné szállodában látszólag semmi nagypolitikát sem űzött...”. Deák érdemeinek eltülszásától ugyan óvakodik, mert „ez az igazodás mindenekelőtt az európai viszonyok módosulását követte”, de ebben a folyamatban a „csendes helytállás deáki politikájának” ismét történelmi jelentőséget tulajdonít.⁵⁸

Somogyi Éva Deák elutasító levelét a passzív rezisztencia programnyilatkozatának minősíti.⁵⁹ Ezt a magatartásformát azonban nemcsak a nemzeti ellenállás, hanem a világtól való rezignált elzárkózás eszközeként is tekinti, amely a nemesség iránytűvesztéséhez vezetett. A jobbagyság megszűnté után a gazdasági nehézségek hatására a hivatalnoki pálya a politikai érvényesülés mellett egyre több ember számára jelentette a megélhetés lehetőségét, így a szegényebbek közül egyre nagyobb számban kerültek ki az önkényuralommal kényszerből megalkuvó tisztviselők.⁶⁰

Németh G. Béla 1988-ban megjelent tanulmánya szerint, „a birtokos nemesség még azoktól az átalakulásoktól is idegenkedett, amelyek korábbi elképzelésével összeváltak”, ennek okát abban keresi, hogy a reformokat önkényuralmi eszközökkel, a köznemesség részvétele nélkül hajtották végre. Emellett az „idegenkedését, hozzá nem értését, s nem utolsósorban úri, rendi kényelmességét a nemzeti ellenállás jelszavával ... részben legálisan, részben illúziós, tetszetős öncsalással igazolta önmaga előtt.” E réteg túlnyomó többsége a kiegyezés után is folytatta „passzív ellenállását”, hiszen szakképzettség nélkül nem kapott igényeinek megfelelő állást.⁶¹

Sajátos nézetet képvisel Gerő András: a deáki példát követő többség a türelem, a passzivitás politikáját választotta, „a passzivitás lehetőségét az adta, hogy a hatalom nem tartott különösebb igényt a társadalom közreműködésére. Lényegében a semmihez kellett passzívan viszonyulni, s ez sikerült is azoknak, akiket az anyagi kényszer nem hajtott közpályára.”⁶²

A „passzív ellenállás” értékelése két véglet között mozog: a 19. században heroikus küzdelmet láttak benne, a marxista történetírás azonban a forradalomellenes, „béke-párti” politi-

⁵⁶ Hanák Péter: A soknemzetiségű Habsburg-monarchia elnyomott népei. In.: Hanák Péter: Magyarország a Monarchiában. Budapest, 1975. 115.

⁵⁷ Hanák Péter: Magyarország politikai kormányzata az abszolutizmus korában. In.: Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest, 1965. 35., 37., 63. (a továbbiakban: Sashegyi)

⁵⁸ Fekete Sándor: A nemzet prókátor. Budapest, 1976. 85.

⁵⁹ Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés. Budapest, 1981. 71. (a továbbiakban: Somogyi)

⁶⁰ Somogyi 78.

⁶¹ Németh G. Béla: Az abszolutizmus korának néhány főbb karaktervonása. In.: A forradalom után – kiegyezés előtt. Szerkesztette Németh G. Béla. Budapest, 1988. 22., 28.

⁶² Gerő András: Ferenc József és a magyarok. Budapest, 1988. 70-71.

kát vélte benne felfedezni, élén a harc idején elvonuló Deákkal, aki az elveihez élete végéig hű maradó Kossuthtal szemben a kiegyezés megalkuvásába vezette az országot.

A szakirodalom szerint a vizsgált időszakban a magyar társadalom a politikai állásfoglalás tekintetében két csoportra oszlott: a reformmozgalomhoz és a 1848-as elvekhez hűséges többségre és a kényszerből vagy számításból együttműködő kisebbségre. A két csoport között az átfedés minimális volt, ennek alapján mereven elhatárolódtak egymástól az önkényuralom alatt és az alkotmányos időszakokban hivatalban álló tisztikarok. 1849-ben a közigazgatás újjászervezésekor a hivatalnoki kart megtisztították a szabadságharc idején kompromittálódottaktól, és 1860–61-ben is két „ellenkező előjelű őrsváltás” játszódott le a személyi összetételben.⁶³

Heves és Külső-Szolnok vármegye tisztikara 1844–53-ban

Az 1844-45-ös „kettős tisztújítás”

Heves és Külső-Szolnok vármegye 1848 és 1853 közötti időszakban szolgálatot teljesített tisztikarának elemzését 1844-ben kell elkezdeni. 1844-ben és 1845-ben két ellentétes politikai szándékú tisztújítás zajlott le, aminek eredményeképpen 1844-ben elsősorban a kormánypárti beállítottságú főispánnak és híveinek akarata teljesült, 1845-ben pedig az ellenzék állíthatta saját jelöltjeit a vármegye élére. Ez utóbbi éli meg a szabadságharcot, amikor csak a lemondások által megüresedett helyeket töltötték be, általános tisztújítást nem tartottak.⁶⁴ Az elemzés érdekes lehetőségeit kínálja a kettős választás, össze lehet hasonlítani egyrészt a két hivatalnoki kar felépítését, másrészt meg lehet vizsgálni a szabadságharc alatt és után a politikai magatartásban tapasztalt esetleges különbségeket.

1841. szeptember 16-án Almásy Gedon, eddigi elsőalispánt nevezték ki a törvényesen egyesült vármegyék élére főispáni helytartóul, akinek személyében kormánypárti politikus került a tisztikar élére.⁶⁵ Almásy minden tőle telhetőt megtett azért, hogy megyéjét a liberális ellenzékktől „megóvjá”, és szilárdan megtartsa a kormány zászlaja alatt. Hivatali ideje során állandósult a konfrontáció közte és az ellenzékiek között, feladatát egyre nehezebben tudta teljesíteni. Amikor a vegyes házasságok körül kirobbant vita során a római katolikus püspöki kar 1841. február 22-én körlevelet bocsátott ki, elrendelve, hogy a vegyes házasságokban született gyereket katolikus hitre kell keresztelni, a megye – Esztergom vármegye példáját követve – még szembehelyezkedett a liberális ellenzékkel, s elfogadta a körlevelet. Az 1843 áprilisában tartott követválasztáson a közgyűlés ugyan elutasította a szatmári 12 pontot, különösen kikelve az ösiség eltörlését célzó javaslat ellen, azonban a követek egyike már a me-

^{63/a} Sashegyi Oszkár: A neoabszolutizmus rendszere 1849-1867. In.: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerkesztette Pölöskei Ferenc, Ránki György. Budapest, 1981. 110., 130.

^{63/b} A vármegyei tisztikarok összetételére vonatkozóan az elmúlt időszakban több tanulmány jelent meg. Jelen munka elkészítéséhez Heves vármegyével foglalkozókat használtuk fel. Szükségét érezzük néhány munkának a felsorolását: Halász Imre: Az önkényuralmi közigazgatás kiépülése Zala megyében 1849–1854. *Levéltári Közlemények*, 1986. 87–129., Molnár László: Csongrád vármegye közigazgatási szervezetének átalakulása. *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* XIX. század, 1978. 133–163., Géczi Lajos: Csanád megye igazgatásának átszervezése a neoabszolutizmus első éveiben (1849–54). *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* X. 1986. 63–103., Labádi Lajos: Csongrád megye neoabszolutista közigazgatásának kialakítása (1849–1854). *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* X. 1986. 103–131., Tóth Tamás: Lajtántúli tisztviselők a szolgabírói hivatalokban. *Sic itur ad Astra*, 1995. 1–2. sz. 3–43., Benedek Gábor: Cisszlajtániai tisztviselők a neoabszolutizmus-kori Magyarországon. *Aetas*, 1995. 4. sz. 60–71.

⁶⁴ Szederkényi 397., HmL. IV.-1/a, 151. kötet 1848. június 2-i jegyzőkönyv

⁶⁵ Borovszky 607-08

gyei liberálisok jelentős személyisége, Almásy Pál lett. Az augusztus 28-án megváltoztatott követségítés pedig már az ösiség eltörlése mellett foglalt állást.

A főispáni helytartó utolsó próbálkozása céljainak elérésére az 1844-es botrányos tisztújítás volt.⁶⁶ az 1844. december 16-ára összehívott választó közgyűlésre a szokottnál nagyobb számban gyűltek össze a megyei nemcesek, akik között a liberális irányzat képviselői voltak többségben. Almásy Gedeon látva a nagy tömeget, kijelentette, hogy cnyien nem férnek be a vármegye üléstermébe, ezért a tisztújítást a szabadban fogják megtartani. A reggeli szentmise után a sokaság, élén a főispánnal és hívcivel a megyeháza felé vonult. Amikor a kapubejáróba értek, Almásy megállt a kapuboltozatból nyíló jobboldali feljáró lépcsőjén, és az ide betorlódtott hívei előtt megkezdte a tisztújítást. Az ellenzéki nemcesek a kapun kívül rekedtek, először még – nem sejtve, hogy mi fog történni – együtt éljencsztek a bent lévőkkel. Már túl voltak az első- és másodalispán személyének a megválasztásán, mikor a főispán megbízta Balogh János alszolgabíró, hogy a kívül rekedteknek tolmácsolja az eseményeket, közölje velük a jelöltek neveit és a szavazás idejét, ő pedig majd a lépcsőházban, a nyitott ablakokon behallatszó hang erejét összevetve a bentivel, megállapítja az eredményt. A megyeháza előtt állók egyre nyugtalanabbak lettek, és a többszöri eredménytelen kiabálás után a kiüldöncöt azzal irányították vissza a tömött kapualjba, hogy közölje: a választást eredménytelennek tekintik, mert jogaik gyakorlásában korlátozást szenvednek. Erre a bent lévők egyöntetű szavazással valótlannak nyilvánították a protestálók állításait, és folytatták a tisztújítást. Az így megválasztott tisztikar összetételében tökéletesen megfelelt a főispán elképzeléseinek, hiszen hűséges hívei mindig az általa sugallt nevet kiáltották.

Az eset országos visszhangot váltott ki. Az új tisztviselők közül 7 maga sem fért be a kapualjba, ők az csküt sem tették le, a tisztikar pedig a botrány miatt Földváry János főügyész kivételével rövidesen lemondott. Az ellenzék külön jelentést készített az eseményekről. 1845. január 16-ára keltezett királyi leirat a történetek kivizsgálására és a törvénytelen ségek orvoslására Nagypalugyay Plathy Mihály udvari tanácsost küldte ki biztosul Egerbe. A választás újbóli megtartása helyett azonban csak a megüresedett tisztségek betöltését engedélyezték, bár ennek az adott körülmények között csupán elvi jelentősége volt. Magára a tisztújításra 1845. május 8-án került sor, amely az ismételt nagy érdeklődésre való tekintettel a megyeháza udvarán zajlott le.⁶⁷

1845. május 8-án a tisztikar összetételében gyökeres átalakulás zajlott le.⁶⁸ Az előző év 79 hivatalnokja közül mindössze 29-et választottak újra. A leváltottak között volt az első- és a másodalispán, a főügyész, a főlevéltáros, két főszolgabíró, 7 alszolgabíró, 9 járási esküdt stb. Ezzel gyakorlatilag a megye teljes vezetése átformálódott. Tovább színesítik a képet

⁶⁶ HmL. IV.-1/a, 138. kötet 1844. december 16-i jegyzőkönyv; Szederkényi 388.; Borovszky 609.

⁶⁷ HmL. IV.-1/a, 140. kötet 1845. május 8-i jegyzőkönyv.

⁶⁸ Az 1844-ben megválasztott tisztikar (79 fő) hivatalvállalása az 1845-ös választást követően

1845-ben újraválasztottak	Leváltottak		
	1848–49-ben hivatalt vállal	1849 után hivatalt vállal	Többé nem visel hivatalt
29 fő, 36,7 %	8 fő, 10,1 %	11 fő, 13,9 %	31 fő, 39,2 %

Az 1845-ben megválasztott tisztikar (67fő) összetétele

1844-ben is hivatalban lévő tisztviselő 29 fő, 43,3 %		1845-ben megválasztott új tisztviselő 38 fő, 56,7 %	
1849 után nem vállal hivatalt	1849 után hivatalt vállal	1849 után nem vállal hivatalt	1849 után hivatalt vállal
20 fő, 29,9 %	9 fő, 13,4 %	31 fő, 46,3 %	7 fő, 10,4 %

a következő adatok: a vizsgált időszak alatt⁶⁹ az 50 elmozdított személy közül 31 nem vállalt szolgálatot a vármegyében, 8 személyt a szabadságharc során választottak meg különböző tisztségekre, míg tizenegyen csak az önkényuralom korában jutottak hivatalhoz.

Az 1845-ben megválasztottak (67 fő) 43,3%-át tették ki az 1844-ben is szolgálatban állók. A szabadságharc leverése után, a Bach-korszakban ebből a hivatali állományból, szemben az előző évi huszonnégygel⁷⁰ (30,4%), 16 fő (23,8%) vállal majd közigazgatási szerepet. E 16 személy közül 9 1844-ben is bizalmat kapott. Különös figyelmet érdemelnek az 1844-ben megválasztott, majd a szabadságharc leverése után kinevezettek közül: Földváry János,⁷¹ Kanyó Gábor,⁷² Sütő János,⁷³ Góth Rafael,⁷⁴ Kovács Pál,⁷⁵ Makkay Félix;⁷⁶ a szabadságharc alatti tisztviselők közül: Magyar Pál;⁷⁷ és a vizsgált időszakon átvélő hivatali pályájú személyek közül: Elek Mihály,⁷⁸ Okolicsányi Gusztáv⁷⁹ és Vétsey László⁸⁰.

Az önkényuralom alatti szerepvállalás alapján a két év hivatali állománya, megközelítőleg azonos mértékben vétett 1849 után a „passzív ellenállás” nemzeti céljai ellen. Nem mutatkozik jelentős különbség abban, hogy az abszolutizmus korában kompromittálódott embereket e két tisztújítás során a konzervatív elkötelezettségű főispáni helytartó vagy a liberális érzelmű közgyűlés jelölte-e hivatali helyükre.

⁶⁹ A kutatás jelenlegi állapotában a megye történetének 1844 és 1861 közötti időszakát öleli át.

⁷⁰ 9 fő folyamatosan szolgált 1844 óta, 11 főt a szabadságharc leverése után neveztek ki, 4 fő pedig a szabadságharc alatt kapott állást, melyet később megtartott.

⁷¹ **Földváry János:** 1844-ben főügyész; 1845-ben 2. alispáni, főügyési, főszolgabírói állásra jelölik; 1849 szeptember 7-től alispán, az első megyefőnök; 1851-ben az Egri cs. k. Ideiglenes Megyei Törvényszék elnöke.

⁷² **Kanyó Gábor:** 1838-ban főadószedő; 1844-ben 2. alispán; 1848-49-ben a megyei bizottmány tagja, 1849. november 12-től a Heves megyei Kerületi Ideiglenes Fenyítő Törvényszék elnöke; 1850. január 21-től 1851. április 13-ig az Egri kerület kormánybiztosa és kerületi főnöke.

⁷³ **Sütő János:** 1844-ben a Gyöngyösi járás főszolgabírója; 1850. január 21-től 1851. április 13-ig a Heves megyei Szolnoki cs. k. kerület megyefőnöke; 1851. április 13-tól 1853. augusztusig a Heves megyei Egri cs. kir. kerület megyefőnöke.

⁷⁴ **Góth Rafael:** 1844-ben alszolgabíró; 1845-ben alszolgabírói állásra jelölik; 1849 szeptemberétől az Egri járás főszolgabírója; 1850-ben az Egri kerületi Rőgtönítélő Bíróság ülnöke; 1853. január 10-én családi okok miatt leköszön.

⁷⁵ **Kovács Pál:** 1844-ben a Tarna járás alszolgabírója és aladószedője; 1845-ben főpénztárnoki, alpénztárnoki, aladószedői állásra jelölik; 1849 szeptemberétől a Központi járás főszolgabírója; 1850-ben a Heves megyei Kerületi Urbéri Törvényszék ülnöke; 1851-ben az Egri cs. k. Ideiglenes Megyei Törvényszék ülnöke.

⁷⁶ **Makkay Félix:** 1844-ben alszolgabíró; 1845-ben alszolgabírói állásra jelölik; 1850-ben alszolgabíró; 1850. február 5-től a Hevesi járás főszolgabírója; 1854-ben megvesztegetés miatt fegyelmi úton elbocsátják.

⁷⁷ **Magyar Pál:** 1844-ben esküdti állásra jelölik; 1845-ben a Tiszai járás esküdtje; 1848 decemberében a hadi mozgalmak idejére a Tiszai járáshoz szolgabírói rangban ideiglenesen kerületekre kinevezett tisztviselő; 1849. április 12-től rendes esküdt; 1850-ben alszolgabíró a Szolnoki járásnál; 1852-től ugyanitt főszolgabíró.

⁷⁸ **Elek Mihály:** 1844-től 1850-ig számvevő; 1850-től főszámvevő; a parlamenti munkában való részvétel miatt hadbíróági eljárás indul ellene, amelyet az 1850. július 24-i rendelet alapján felfüggesztenek.

⁷⁹ **Okolicsányi Gusztáv:** 1841-től 1845-ig főszolgabíró a Tiszai járásnál; 1845-ben főszolgabíró a Tarna járásnál; 1848. május 15-én lemondott; 1848 áprilisában országgyűlési követ jelölt a Tiszanánai kerületben; 1849. április 26-án a függetlenségi nyilatkozat elő szöveben való kihirdetésére, a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1849. május 15-én a szavazatszedő bizottság elnöke; 1851-ben főszolgabíró a Tiszafüredi járásnál.

⁸⁰ **Vétsey József:** 1844-ben tiszti alügyész; 1845-ben árvás választmányi számvevő; 1848-49-ben alügyész és közbíró; 1850-ben pártbíró az Egri kerületi Rőgtönítélő Bíróságnál; 1850-ben főszolgabíró a Pétervárári járásnál.

1845. augusztus 15-én az országos botrányt kavará Almásy Gedcont is leváltották tiszteről, helyére a megye korábbi országgyűlési követe és alispánja, Brezovay József került.⁸¹ A megye vezetését az ellenzéki Almásy Pál vehette kezébe, aki munkáját már modern közigazgatási elvek alapján végezte: az 1846. július 16-i közgyűlésen mutatta be első, statisztikai alapokon nyugvó alispáni jelentését, kezdetben szóban, majd írásban tájékoztatta a közgyűlést a tisztikar munkájának az eredményeiről.⁸²

A megye politikai életében bekövetkező változást híven igazolta az 1847-es országgyűlési követválasztás, amikor a konzervatívok még jelöltet sem állíthattak. A törvényesen egyesült vármegyéket Schnée László⁸³ és Radics Miklós⁸⁴ képviselte az utolsó rendi országgyűlésen. A követutasítás az ellenzék országos követelési elfogadása mellett abból az alapelvből indult ki, amennyiben a pótlólagos utasítások bevárására nincs idő, a követek saját lelkiismeretük szerint az általános haladás elveit figyelembe véve szavazzanak.⁸⁵

A megye tisztikara a forradalom és szabadságharc alatt

A márciusi cseményeket először az 1848. március 20-i kisgyűlésen tárgyalták.⁸⁶ Az ülést Blaskovits Gyula másodalispán⁸⁷ nyitotta meg. Felolvasták a helytartótanács cenzúrárt eltörölt rendeletét és Pest vármegye levelét, a rend- és a vagyonbiztonság érdekében az általa tett intézkedésekről. Elhatározták, hogy mindkét levelet 1000-1000 példányban kinyomtatják, és a szolgabírók által a megye járásaiban kihirdetik.

István nádornak Batthyány Lajos kinevezését közlő levelét a március 22-i kisgyűlésen ismertette Blaskovits Gyula. Ekkor érkezett meg az országgyűlési követek jelentése a közteherviselést, az országgyűlés Pestre költözését, a papi tized és az úrbéri viszonyok eltörlését elfogadó alsóházi döntésről. „Zúgó, szűnni nem akaró” éljenzés közepette a kisgyűlés felhatalmazást kapott az azonnali választ, intézkedést igénylő ügyek tárgyalására, elintézésére.⁸⁸

A forradalom utáni első közgyűlésre április 10-én került sor. Az elnöklő elsőalispán beszámolójában ismertette a megye és az ország életében bekövetkezett változásokat: az úrbéri viszonyok eltörlésének a kihirdetésére a „felizzani látszó kedélyek lecsillapítása érdekében” április 3-án került sor, elrendelte a nemzetőrség felállítását, ismertette a március 28-i kisgyűlésen megalakult 37 tagú állandó központi rendőri választmányt, amelyet a közgyűlés további 8 személlyel egészített ki. A közgyűlés elfogadta az alispáni jelentést, és intézkedett arról, hogy az új törvények megérkezése után nyolc napon belül ismét hívattassék össze.⁸⁹

1848. május 1-jén hatalmas lelkes tömeg gyűlt össze a vármegyeházán. Miután meghallgatták az országgyűlési követek jelentését, kijelölték az áprilisi törvényeket előszóban kihir-

⁸¹ Szederkényi 389.

⁸² Borovszky 609.

⁸³ Schnée László: 1844-ben aljegyző; 1845-ben 2. aljegyző; 1847. október 18-án országgyűlési követé választják; 1848-ban 1. aljegyző; 1848. június 2-ától főjegyző és az Esküdtzéki Eljárás Vezetését és a Büntetés Kimondását Gyakorló Bíróság jegyzője; 1849. február 9-étől jegyző a Heves megyei Büntető Törvényszéknél; 1849. március 17-én helyettes 2. alispán és főjegyző, édesanyja betegsége miatt lemond tisztségéről; felségárulás vádjá miatt kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélik, az ítéletet kegyelemből 4 év várfogságra enyhítették.

⁸⁴ Radics Miklós: 1845-ben alszolgabírói állásra jelölik; 1847. október 18-án országgyűlési követnek választják; 1848. április 2-án megválasztják 2. aljegyzőnek, de nem fogadja el, ezért tiszteletbeli 2. aljegyző lesz; 1848. július 22-én a vármegye nemzetőrcével önként a Délvidékre vonul.

⁸⁵ HmL. IV.-1/a, 1847. október 18-i jegyzőkönyv.

⁸⁶ HmL. IV.-1/a, 151. kötet, március 20-ai jegyzőkönyv.

⁸⁷ Blaskovits Gyula: 1838-tól 1844-ig főszolgabírói állásra jelölik; 1844-ben 2. alispánságra jelölik; 1845-től 1849. január 3-ig 2. alispán, 1849. május 16-tól főispán.

⁸⁸ HmL. IV.-1/a, 151. kötet, március 22-i jegyzőkönyv.

⁸⁹ HmL. IV.-1/a, 151. kötet, április 10-i jegyzőkönyv.

dető bizottságokat, kisebb változtatásokkal elfogadták a vármegye új választókerületi beosztását, majd a tisztkar mellett, 314 taggal megalakult a megyei bizottmány.⁹⁰

A vármegyében a szabadságharc ideje alatt általános tisztújításra nem került sor, csupán a lemondások miatt megüresedett állásokat töltötte be időről időre a bizottmány. Ilyen választásra kilencszer került sor.⁹¹ Ez az eddig nem tapasztalt méretű mozgás valószínűleg a politikai változásokkal hozható összefüggésbe, bár a lemondások indokai között szinte kivétel nélkül családi vagy egészségügyi problémákra való hivatkozásokat találunk. De az a tény, hogy a jelenséggel a legnagyobb számban az áprilisi törvények kihirdetése után (1848. június 2.) és a függetlenségi nyilatkozat keletkezését követően (1849. május 15) találkozhatunk, a politikai indíték valószínűségét erősíti. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a vármegyei hivatalról lemondottak, lemondásuk után gyakran bukkannak fel más tisztségekben, különböző bizottságokban. Emellett megfigyelhető az is, hogy többen a közigazgatástól az igazságszolgáltatáshoz kerülnek át. Az abszolutizmus ideje alatti szerepvállalás értékelésénél ezért figyelembe kell venni azt is, hogy a szabadságharc során szolgáló emberek meddig maradtak az adminisztrációban, és milyen bizottsági munkában vettek részt az esetleges lemondásukat követően.

Az 1848-as bizottmányi ülések sorából kiemelkedik a július 22-i. Mészáros Lázár sürgető levelet intézett a vármegyéhez, hogy 3000 nemzetőrét minél gyorsabban vonultassa le a négy hétig tartó délvidéki szolgálatra. Az összefirt 14 000 nemzetőrből azonban ekkorra csak 1000 jelentkezett a veszélyes vállalkozásra. Ebben az elkeserítő helyzetben Blaskovits Gyula önként jelentkezett a nemzetőri seregbe, hogy emelje a megye hanyatlani látszó lelkesedését. Szavait a bizottmány hatalmas lelkesedéssel fogadta, és egyöntetűen követni akarta az alispán példáját. Az alispán javaslatára azonban úgy döntöttek, hogy a tisztkarnak csupán a fele szállhat táborba. A szerencséseket sorshúzással jelölték ki. Így 31 tisztviselő követhette Blaskovits Gyulát Kulára.⁹²

A harcok ideje alatt a vármegye területe többször került katonai megszállás alá, ekkor a bizottmány kénytelen volt áttenni ülésének székhelyét Egerből más településre. A „hadi mozgalmak” idejére a megyét Almásky Pál kormánybiztos rendelete alapján 1848 decemberében ideiglenesen kerületekre osztották, melyeknek élére „helyben lakó, megbízható hazafiakat” neveztek ki ideiglenes szolgabírói címmel. Feladatuk a közigazgatás folyamatosságának a biztosítása, a rend fenntartása és az ellenséges hadak mozgásának figyelése volt.⁹³

Franz Edler von Schulzig altábornagy 1849. január közepén érte el a megye területét, Gyöngyöst január 21-én szállta meg. Ennek hatására a február 9-i gyűlés elhatározta, hogy a vármegye Tiszafüredre teszi át székhelyét, Egerben csupán a büntető törvényszék, az alváltáros és a várnagy marad. A bizottmány február 14-étől április 14-éig az ideiglenes székhelyen ülésezett.⁹⁴

Az áprilisi hazaköltözést követően rövid két hónapig tarthatták tanácskozásaikat Egerben, hiszen az orosz hadak előrenyomulása miatt ismételten a költözés mellett kellett dönteni, és megkezdődött az egyre fogyatkozó tisztkar másfél hónapos vándorlása: július 1-jén Török-szentmiklóson, 28-án Fegyverneken, augusztus 3-án Dévaványán találjuk őket. Az utolsó ülés Szana Zsigmond rangidős szolgabíró elnöklése alatt augusztus 16-án Dévaványán zajlott le. Ekkor érkezett meg a világosi fegyverletétel híre, melynek hatására hazatérésről intézkedtek, és feloszlatták önmagukat.⁹⁵

⁹⁰ HmL. IV.-1/a, 151. kötet, május 1-jei jegyzőkönyv.

⁹¹ 1848. június 2-án, szeptember 15-én, október 2-án, november 15-én, december 15-én, 1849. január 3-án, április 2-án, május 15-én és június 1-jén.

⁹² HmL. IV.-1/a, 151. kötet, július 22-i jegyzőkönyv.

⁹³ HmL. IV.-1/a, 151. kötet, december 19-i jegyzőkönyv.

⁹⁴ Borovszky 615.

⁹⁵ Szederkényi 412.

A 1848–49-ben Heves és Külső-Szolnok vármegyék élén 143 személy töltött be különböző közigazgatási és/vagy igazságszolgáltatási funkciót.⁹⁶ A hivatalviselők számára kedvező előmeneteli lehetőségeket biztosítottak a gyakori lemondások, a máskor 3-4 évre stabilan betöltött tisztségekben most sűrűn váltogatták egymást a hivatalnokok. A szolgabírói, főszolgabírói állásokra rendszerint az adott járásban eddig csküdti, alszolgabírói státuszt gyakorló embereket választották. E másfél év alatt 34 személy mondott le, ez az időközben meghalt 4 emberrel az összes tisztségviselő 26,5%-át teszi ki. Így hasonlóan a katonatiszti pályához, a forradalmi változások eddig soha nem tapasztalt gyorsaságú előmeneteli lehetőséget nyitottak meg a kor hivatalnokai számára.

A leköszönések legnagyobb számban 1848 május végén jelentkeztek, ekkor 16 fő hagyta el eddigi állását (köztük egy főszolgabíró, öt alszolgabíró, az 1. alügyész, a 2. aljegyző). Közülük ötöt később még megválasztottak valamilyen tisztségre, 4 pedig a Bach-rendszer alatt vállalt hivatást (Balogh János,⁹⁷ Földváry László⁹⁸ és Okolicsányi Gusztáv főszolgabírói státuszban). A következő nagyobb hullám októberben következett be, amikor egy főszolgabíró, két alszolgabíró és egy csküdt köszönt le. Majd a függetlenségi nyilatkozat kihirdetése után hagyta el állását öt alacsonyabb rangú hivatalnok. A lemondások időpontjai viszonylag nagy pontossággal jelzik az udvar és az ország politikai viszonyának határpontjait, ezekről csupán néhány hét késedelmi idővel maradnak el. Ez adta a lehetőséget a következő személyeknek a gyors rangemelkedésre: Blaskovits Gyula, Halassy Gáspár,⁹⁹ Izsák László¹⁰⁰.

A szabadságharc alatt további 105 tisztségviselő állt munkába a vármegyében, közülük 37-tel (35,2%) találkozhatunk az önkényuralom adminisztrációjában. A teljes körű feldolgozást azonban lehetetlenné teszi az adatok hiánya, ugyanis a szabadságharc leverése után az egyesült vármegyékből kialakított két különálló megyehatóság közül csupán az egrinek maradtak fenn az iratai. A Szolnoki cs. kir. megyehatóság közigazgatási iratai Orosz Ernő levéltáros század eleji selejtezésének estek áldozatául. Így a megye területének csupán a felére vonatkozólag rendelkezünk elegendő adattal, ezek azonban önmagukban is jelzik, hogy az abszolutista közigazgatás a szabadságharc tisztikarának jelentős részét alkalmazta, és ezzel párhuzamosan ezek az emberek nem vettek részt a passzív ellenállás vélt vagy valós politikájában.

Tizenegy olyan tisztségviselő nevét ismerhetjük meg a jegyzőkönyvekből, akik az utolsó ülésig kitartottak a forradalom ügye mellett, közülük csupán egy vállalt hivatalt augusztus 16. után. Néhányat közülük érdemes név szerint is kiemelni: Liptsey József alügyész,¹⁰¹ Nánásy Mihály törvényszéki elnök,¹⁰² Soldos Imre főszolgabíró¹⁰³.

⁹⁶ A gyakori állásváltoztatások következtében a közigazgatási és az igazságszolgáltatási munkakörben alkalmazottak között sok személyi átfedés található, ezért vizsgálatukat nem lehet egymástól elválasztani.

⁹⁷ Balogh János: 1844-ben alszolgabíró; 1848. május 1-től 4. alszolgabíró a Tiszai járásnál; 1848. június 2-án lemond; 1849 szeptemberétől főszolgabíró a Tiszai járásnál; 1851-ben járásbíró a Szolnoki II. osztályú járásbírósnál.

⁹⁸ Földváry László: 1845-ben 1. alszolgabíró a Gyöngyösi járásnál, 1848 májusában lemond; 1849 szeptemberétől főszolgabíró; 1851-ben járásbíró a Gyöngyösi II. osztályú járásbírósnál.

⁹⁹ Halassy Gáspár: 1844-től 1849-ig főszolgabíró a Tarna járásnál; 1848. április 10-től az állandó, központi rendőri választmány tagja; 1848 decemberében bűnvizsgáló bíró, a hadi mozgalmak idejére a Tarna járáshoz szolgabírói rangban ideiglenesen kerületekre kinevezett tisztségviselő; 1849. január 3-tól 2. alispán; 1849. május 5-től helyettes 1. alispán.

¹⁰⁰ Izsák László: 1845-től 1848. december 2-ig alszolgabíró a Gyöngyösi járásnál; 1848 decemberétől a Gyöngyösi járás főszolgabírója, a hadi mozgalmak idejére a Gyöngyösi járáshoz szolgabírói rangban ideiglenesen kerületekre kinevezett tisztségviselő; 1860-ban főszolgabíró ugyancsak a járásban.

¹⁰¹ Liptsey József: 1848-ban tiszteletbeli alügyész; 1849. június 20-tól alügyész a vármegyei törvényszéken; 1848. június 22-én a vármegye nemzetőrcével önként a Délvidékre vonul; 1860-ban alszolgabíró a Tiszai járásban.

¹⁰² Nánásy Mihály: 1848-49-ben az állandó központi rendőri választmány tagja; 1848. június 3-tól ülönök az Esküdtzéki Eljárás Vezetését és a Büntetés Kimondását Gyakorló Bíróságon; 1849. február 9-

Az önkényuralom kora

A szabadságharc leverése után az országot koronatartományként illesztették be a birodalomba. Az augusztusi ideiglenes közigazgatási rendelet szerint Magyarországot kilenc katonai kerületre osztották, amelyek további polgári kerületeket foglaltak magukban. A Szolnokon megszervezett VII. kerülethez tartozott az Egri polgári kerület, amely magában foglalta Borsod, Heves és Külső-Szolnok vármegyéket. Októberben a megcsönkített ország területéből öt katonai kerületet alakítottak ki: a sopronit, a pozsonyit, a pest-budait, a kassait és a nagyváradit. Az új közigazgatást Haynau október 24-i „Magyarország ideiglenes közigazgatási rendszere” című rendelete szabályozta. Ennek értelmében a magyarországi végrehajtó hatalom az ország területén állomásozó hadsereg főparancsnoka és a mellé kinevezett cs. kir. biztos, Karl Geringer kezében összpontosult. Az egyes katonai kerületek élén a katonai parancsnokok és a melléjük rendelt, polgári ügyekben illetékes miniszteri biztosok álltak. A katonai kerületeket 3-4 megyét magába foglaló polgári kerületekre osztották, melynek élére kerületi főbiztosok kerültek, kerületi főispáni címmel. A megyék közvetlen vezetését a megyefőnökök látták el. A katonai és a polgári irányítás összekapcsolása előkészítette ugyan a polgári irányításra való áttérést, azonban állandó súrlódásokhoz vezetett a két fél között.

Egert július 25-én szállták meg az orosz csapatok. Július 29-én pedig megérkezett a városháza a Sáros megyei születésű császári hadi biztos, Kapy Eduárd, aki az utolsó rendi országgyűlésen a konzervatívok egyik vezére volt. Geringer utasítása szerint az eddig eredménytelenül működő Szirmai István kormánybiztost kellett felváltania. Kezdetben csak korlátozott jogkörrel bírt, megbízatása a rend fenntartására szólt. Köllő ezredes, a megye katonai parancsnoka már augusztus 24-én felszólította, hogy nevezzen ki tisztikart a hivatalnokok nélküli megye élére. Felhatalmazást erre csak szeptember első napjaiban kapott, 1849. szeptember 7-étől Köllő ezredes mellett az Egri kerület polgári ügyeit vezette.¹⁰⁴ Kapy a vármegye első megyefőnökének Földváry Jánost nevezte ki. Szeptember elején az országos „forogatókönyvnek” megfelelően megkezdődött a közigazgatás újjászervezése és a hatalom átvétele, ennek látványos lépései voltak a folyamatos letartóztatások, a Kossuth-bankók nyilvános elégetése (szeptember 10.), a városi tisztikar feloszlatása (szeptember 16.), a zsandárság október 12-i rendszerezése. A megyei tisztikar tagjai közül 11 személy ellen indult hadbíró-sági eljárás. Almásy Pált és Puky Miklóst távollétükben kötél általi halálra ítélték, Csiky Sándor és Schnec László halálos ítéletét kegyelemből 6, illetve 4 éves várfogságra enyhítették, a többiek elleni eljárást 1850-re beszüntették. Hermann Róbert megállapítása szerint a megtorlás elsősorban elrettentő volt, ugyanis a szabadságharc alatti politikai elit büntetése, az új rend ellen fellépőkénél jóval enyhébb volt.¹⁰⁵

Kapy a Pest-Budai katonai kerületbe tartozó megyét három kerületre, „császári megyére” osztotta: az egri élére Kanyó Gábor, a gyöngyösi élére Luby István,¹⁰⁶ a szolnoki élére Sütő

tól a Heves megyei Büntető Törvényszék elnöke; 1849 áprilisában a függetlenségi nyilatkozat előszóban való kihirdetésére a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1849. június 20-tól a vármegyei törvényszék elnöke.

¹⁰³ **Soldos Imre:** 1844-ben alszolgabírói állásra jelölik; 1845-ben 2. alszolgabíró a Tiszai járásnál; 1848. június 2-ától főszolgabíró a Tiszai járásnál és bűnvizsgáló bíró; 1848. június 22-én a vármegye nemzetiörveivel önként a Délvidékre vonul; 1848 decemberében a hadi mozgalmak idejére szolgabírói rangban ideiglenesen kinevezett tisztségviselő; 1849. július 21-én főszolgabíró, az elnöke alatt ülészik Törökszentmiklóson a tisztikar.

¹⁰⁴ Sashegyi 268

¹⁰⁵ Hermann Róbert: Megtorlás Heves és Külső-Szolnok vármegyében 1849-1851. In.: Mátrai Tanulmányok. Szerkesztette Horváth László. Gyöngyös, 1995. 135.

¹⁰⁶ **Luby István:** 1844-ben és 1845-ben alszolgabírói állásra jelölik; 1848. április 10-től az állandó központi rendőri választmány tagja; 1848-49-ben 1. aljegyző; 1849 szeptemberétől 1850 elejéig a Gyöngyösi kerület kormánybiztosa.

János került. Ezt az intézkedést az tette szükségessé, hogy a megye területét a forradalmi agitáció egyik fő fészkeként tartották, és így akarták szorosabb ellenőrzés alá vonni. Kapy a megyében Földváry János elnöklete alatt törvényszéket szervezett.¹⁰⁷ Október 3-án Heves megye élére kerületi kormánybiztosnak és alispánnak Majthényi Lászlót nevezték ki¹⁰⁸. Kapy október 29-től, Haynau rendelete értelmében, a Borsod, Heves és Külső-Szolnok vármegyéket magába foglaló Egri polgári kerület főbiztosa, kerületi főispánja lett, és emellett ideiglenesen átvette Szolnok „császári” megye ügyeinek intézését.¹⁰⁹ Ez a hivatali átfedésekkel és hivatásköri tisztázatlanságokkal terhelt megyei rendszer 1850. január 21-én újra módosult, ekkor a kerületi főispán javaslatára megszűnt Heves és Külső-Szolnok vármegye egysége. Az Egri cs. kir. megyehatóság – amelybe belcsovaladt a gyöngyösi „kerület” – főnöke Kanyó Gábor, a szolnokié pedig Sütő János lett.¹¹⁰

Az ország ideiglenesnek szánt közigazgatási struktúráján a következő változás Haynau menesztése után, 1850. május 22-én következett be. Ezentúl a katonai főparancsnok nem kapott olyan politikai jogkört, amelyet Haynau birtokolt. Geringer egyszerűsítésre hivatkozva megszüntette a főbiztosi hivatalok rendszerét, és a megyéket közvetlenül a katonai kerületek miniszteri biztosai alá rendelte.¹¹¹ Kapy Eduárd hivatala is áldozatul esett ennek az átszervezésnek, ezért a kassai miniszteri biztosság vezetését vette át.¹¹² Az Egri polgári kerület 1850. szeptember 11-én szűntette be működését, ettől kezdve a három császári vármegyét közvetlenül a pesti kerületi miniszteri biztos, Koller Ferenc irányította.¹¹³

A következő átalakulásra akkor került sor, amikor a minisztertanács a császári jóváhagyás után, 1850. szeptember 13-án rendeletet tett közzé a katonai és polgári irányítás szétválasztásáról.¹¹⁴ A rendelet szerint az országot – amelynek élére 1852-től katonai és polgári kormányzóként Albrecht főherceg került – öt, a katonaiakkal nem teljesen egyező területű közigazgatási kerületre osztották. Ezeknek központjai Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárad és Pest-Buda lettek. A kerületek vezetésével császári-királyi főispánokat bíztak meg. A közigazgatási kerületek megyékre oszlottak, irányításukat a megyefőnökök látták el. A megyefőnökök feladata volt a törvények minél gyorsabb végrehajtása és az első fokon nekik fenntartott ügyek intézése. A közigazgatás legalsóbb szintjét a járás képviselte, élén a járási biztos állt, közigazgatási szolgabíró címmel. Az új rendszernek 1851. január elsejével kellett volna életbe lépnie, de addig az időpontig az új elvek alapján csak a kerületi kormányzatok tudták megkezdeni munkájukat. A kettéosztott megye területe ebben a rendszerben is a Pest-Budai kerület része maradt. A szolnoki kerületet 3 közigazgatási szolgabíróságra osztották: Török-szentmiklósi, Tiszafüredi, Szolnoki járásra.¹¹⁵ Az Egri cs. kir. kerület beosztása a következő volt: Pétervásári, Gyöngyösi, Hevesi és Központi vagy más néven Egri járás.¹¹⁶ Heves megye élén 1851. április 13-án Kanyó Gábort Sütő János váltotta fel,¹¹⁷ akit 1853. július 3-ától Tibold Károly követett.¹¹⁸

¹⁰⁷ Szlávik László: A nemzeti ellenállás története Egerben. Eger, 1991. 9. (a továbbiakban: Szlávik)

¹⁰⁸ Szlávik 11.

¹⁰⁹ Szederkényi 416.

¹¹⁰ HmL, IV-154. 1850/18.; Szederkényi 418.

¹¹¹ OL D82 2788./1850.

¹¹² Sashegyi 268.

¹¹³ Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest, 1952. 43.

¹¹⁴ Hivatali utasítás a közigazgatási Hatóságok számára Magyarországon a belügyminisztériumnak ezen koronaországban közigazgatási Hatóságok szerkezete iránt 1850-i sept. 13-án kiadott rendeletével együtt. Buda, 1851.

¹¹⁵ HmL. IV.-154. 1850/21., 309.

¹¹⁶ HmL. IV.-152/a, 1852/65., 245.

¹¹⁷ HmL. IV.-152/a, 1852/245.

¹¹⁸ Szlávik 21.

Az ország közigazgatásának átszervezésében a harmadik lépést Albrecht főherceg 1852. július 19-i rendelete jelentette, amely a megyehatóságok alá rendelte azokat a községeket, melyek addig földesúri joghatóság alá tartoztak. Ezáltal a törvényhatóságok a területükön található községek teljes jogú, első fokú joghatóságává váltak. A megyehatóság döntött a községek egyesítéséről, szétválasztásáról, tisztségviselőik kinevezéséről és elbocsátásáról stb.¹¹⁹

Az ország véglegesen szánt közigazgatási rendszerének kialakítására 1852 elején egy bizottságot hoztak létre. Ennek javaslatát császári jóváhagyás után 1853. január 19-én tették közzé.¹²⁰ A rendelet szerint Magyarország élén kormányzó állt, aki egy személyben az ország katonai és polgári irányítója. Az ország területét öt vidékre kihelyezett helytartósági osztály között osztották fel, amelyek területileg megegyeztek a kerületi kormányzatokkal. A Helytartóság területi elven való felosztása új clem volt, amelyet a hivatalos indoklás szerint az ügymenet gyorsítása érdekében vezettek be, ám az osztályoknak a hozzájuk beérkezett iratokat ezután is fel kellett küldeniük a Helytartói hivatalba, így ezzel a lépéssel a kívánt célt nem sikerült elérni. A helytartósági osztályok alá tartoztak a változatlan jogállású megyehatóságok. A leglényegesebb változás az alsó szinten következett be: a közigazgatási és igazságszolgáltatási szolgabíróságokat a legtöbb esetben összevonták, és úgynevezett vegyes szolgabíróságokat hoztak létre. A vizsgált vármegyében ekkor több hivatalnok került rendelkezési állományba.

A két megyefőnöki hivatalra vonatkozó iratok a szolnoki anyag hiányában nem teszik lehetővé a teljes körű elemzést. A század eleji selejtezést csak azok a dokumentumok élték túl, melyek a megyehatóság területi átalakulását rögzítették. A hivatalnokokra vonatkozó források esetlegessége miatt részletesen csupán az Egri cs. kir. megyehatóság elemzésére szorítkozhatunk.

Az önkényuralom első éveiben az Egri megyehatóság közigazgatási és igazságszolgáltatási állományát 123 személy képezte. Orosz Ernő geneológiai munkája alapján¹²¹ 103 (84%) tisztségviselő hevesi származását valószínűsíthetjük. Az ismeretlen születési helyű hivatalnokok esetében neveik alapján joggal következtethetünk magyar származásukra (kivélt képez ez alól, Oberknezevich László bírósági jegyző). A Bach rendszer adminisztrációja, legalábbis az első években döntően a megye volt kiváltságosaira támaszkodott.

Ha a hivatali múltjuk alapján osztályozzuk őket,¹²² akkor 50 olyan személyt találunk, aki a szabadságharc leverése után viselt először tisztséget a vármegyében. Közülük azonban 30 gyakornokként, díjnokként kezdte meg megyei szolgálatát. A nemesi vármegye 1849 augusztus előtti irataiban nem sikerült megtalálni a szolgálatban álló alacsony beosztású hivatalnokok nyilvántartását, ugyanis a megyehatóság nem volt köteles olyan fizetési-alkalmazási listákat készíteni, mint az önkényuralom alatti hivatal, így ezek teljes hiányában, e csoportnak 1849 előtti részvételére vonatkozólag nem rendelkezünk elegendő adattal.¹²³ Az új hivatalnokok közül a fennmaradó 20 fő került közép vagy felső vezetői posztra. Ebbe a csoportba

¹¹⁹ Magyarországot illető Országos Kormánylap, 1852. 220-222. (a továbbiakban: MOKL)

¹²⁰ MOKL 1853. 75-122.

¹²¹ Orosz Ernő: Heves és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemesi családjai. Eger, 1906.

¹²²

Új tisztségviselő 50 fő	1844 előtt viselt hivatal 14 fő	1848-49-ben is szolgált 59 fő
40,6%	11,4%	48%
Alacsony beosztású: 24% 30 fő		
Vezető beosztású: 16% 20 fő		

¹²³ Ezért el kell végezni egy olyan számítást, ahol csak a teljesen feltárt adatokat vesszük figyelembe:

Új tisztségviselő 20 fő	1844 előtt viselt hivatal 14 fő	1848-49-ben is szolgált 59 fő
21,5%	15%	63,5%

tartozott Kapy Eduárd és Tibold Károly, valamint 6 törvénykezési és igazságszolgáltatási al-szolgabíró. Ennek a rétegnek az 1849 előtti szerepét a vizsgált forrásanyagban nem sikerült kimutatni, további feldolgozásukhoz szükséges a környező vármegyék vonatkozó iratait is átvizsgálni. Az új hivatalnokok viszonylag magas számára magyarázatul szolgálhat, hogy a megye kettéosztásával a hivatali állások száma is megduplázódott. Így a korábbi hivatalnokok még akkor sem tudták volna teljesen betölteni az új állásokat, ha teljes számban részt vettek volna az új közigazgatásban.

14 személynek 1844-es vagy az előtti szerepe bizonyítható. Jelentőségüket növeli, hogy közülük 11 tartozott a megye felső vezetéséhez. Külön is érdemes kiemelni Sütő János megyefőnököt és Földváry János másodalispánt, törvényszéki elnököt. Mellettük még 3 főszolgabírót és 6 alszolgabírót lehet ide sorolni.

59 olyan tisztviselőt találunk, aki a szabadságharc alatt is szolgált vagy szerepelt valamelyik megyei bizottságban. Közöttük olyan vezető beosztású tisztségviselők is fellelhetők, akiknek pályájában nem jelentett törést a politikai irányváltás (például: Babits István főügyész,¹²⁴ Berecz Ferenc törvényszéki alelnök,¹²⁵ Elek Mihály főszámvevő, Makkay Lajos főpénztáros). Kanyó Gábor és Luby István megyefőnökök szintén ebbe a csoportba tartoznak. Borbély Sámuel kerületi törvényszéki elnök,¹²⁶ Nemes János,¹²⁷ Okolicsányi Gusztáv, Okolicsányi Ignác¹²⁸ és Utassy István¹²⁹ főszolgabírók magas beosztása szintén elgondolkoztató, hiszen ők igazán kompromittáltak magukat, ugyanis tagjai voltak a függetlenségi nyilatkozatot szóban kihirdető bizottságnak, tehát a forradalom iránti hűségüket a legradikálisabb időkben is bizonyították.

Az Egri cs. kir. megyehatóság esetében nem mutatható ki merev határ az alkotmányos és az önkényuralmi tisztikar között. Az abszolutizmus első éveit felölelő vizsgálat bizonyította

¹²⁴ **Babits István:** 1841-ben alügyész; 1848-ban táblabíró és nemzetőr őrnagy; 1849. február 9-től ülnök a Heves megyei Büntető Törvényszéken; 1849. november 12-től tiszti főügyész a Heves megyei Kerületi Ideiglenes Fenyítő Törvényszéken; 1850-ben főügyész a Heves megyei Kerületi Urbéri Törvényszéken; 1875 és 1878 között országgyűlési képviselő.

¹²⁵ **Berecz Ferenc:** 1838-ban alügyész; 1845-ben főügyész; 1848. május 10-től az állandó központi rendőri választmány tagja; 1848-ban főügyész és közvádó; 1848 júliusában helyettes 1. alispán; 1849. június 20-án főügyész a vármegyei törvényszéken; 1850-ben az Egri kerületi Rögtonítelő Bíróság alelnöke; 1860-ban tiszti főügyész.

¹²⁶ **Borbély Sámuel:** 1831 és 1844 között főszolgabíró a Tiszai járásnál; 1845-ben 1. alispáni állásra jelölt; 1848. május 10-étől az állandó központi rendőri választmány tagja; 1848 májusában a szolgabírók mellé rendelt, az áprilisi törvényt élő szóban kihirdető bizottság tagja; 1849 áprilisában a függetlenségi nyilatkozat élő szóban való kihirdetésére a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1850-ben a Tiszai kerületi Rögtonítelő Bíróság elnöke.

¹²⁷ **Nemes János:** 1844-ben főpénztárnoki állásra jelölt; 1848 májusától az állandó központi rendőri választmány tagja; 1848 májusában a szolgabírók mellé rendelt, az áprilisi törvényt élő szóban kihirdető bizottság tagja; 1848-49-ben megyei választmány tagja; 1848 decemberében a hadi mozgalmak idejére a ideiglenesen szolgabírói rangba kinevezett tisztviselő; 1849 áprilisában a függetlenségi nyilatkozat élő szóban való kihirdetésére a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1851-ben járásbíró a Hevesi II. osztályú járásbírószágon; 1854-ben főszolgabíró a Hevesi járásnál.

¹²⁸ **Okolicsányi Ignác:** 1828 és 1844 között szolgabíró a Mátra járásnál; 1849 áprilisában a függetlenségi nyilatkozat élő szóban való kihirdetésére a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1849 szeptemberétől főszolgabíró a Mátra járásnál; 1850-ben készült jelentés szerint: a Gyöngyösi járás főszolgabírója, eddig viselt hivatalai: két évig jegyző, három és fél évig alszolgabíró, három és fél évig főszolgabíró, 17 évig nem hivatalnokoskodott, mint táblabíró és ülnök működött.

¹²⁹ **Utassy István:** 1839-ben országgyűlési követnek választják; 1844-ben 1. alispánságra jelölt; 1849-ben a függetlenségi nyilatkozat élő szóban való kihirdetésére, a szolgabírók mellé rendelt bizottság tagja; 1850-ben törvénykezési főszolgabíró a Pétervásári járásnál; 1850-ben készült jelentés szerint: beszél latinul, németül, eddig viselt hivatalai: 4 évig megyei aljegyző, 20 évig számvevő, 4 évig a Legfőbb Megyei Számvizsgáló Törvényszék elnöke.

az 1848-49-ben szerepet vállalt emberek 35%-ának 1849 augusztusa utáni hivatalvállalását, akik ezáltal a megyei adminisztráció gerincét alkották. A szolnoki anyag hiányában azonban teljes körű feldolgozás nem készíthető, de valószínűsíthető, hogy ez a szám valójában magasabb lehetett.

Heves vármegye esetében a vizsgált korszak tisztikarai nem határolódnak el egymástól, jelentős átfedések tapasztalhatók, nincsenek merev korszakhatárok. Az udvari politika elvei és a passzív ellenállás tanának a tisztikarra vonatkozó elemi nem jelennek meg kristálytisztán a valóságban. Az önkényuralmi közigazgatás tekintélyes számban alkalmaz „rovott múltú” embereket. Kimutatható, hogy a megye vezetésén belül egy állandó, gyakran magas posztokat betöltő hivatalnoki garnitúra, túlélve korának politikai változásait, folyamatos jelenlétével biztosított átmenetet az átjárhatatlannak tetsző politikai korszakhatárokon. A politikai múlt alapján való szerveződés elvét a vármegye esetében el kell vetnünk, ugyanis ennek érvényesülésekor nem szerepelhetnének oly magas számmal az adott időszakok lajstromaiban az aktuálisan rovott múltúnak tekintett emberek.

Kutatásunk során ez a második vármegye, amelyet ezen szempontok alapján vizsgáltunk meg. Az elsőként feldolgozott Csanád vármegye esetében is hasonló eredményre jutottunk.¹³⁰ Ha mindezt összevetjük az előzőekben kifejtettekkel, akkor megállapítható, hogy a két eddig feldolgozott megyehatóság esetében egymásnak megegyező tendenciákat tapasztalhatunk.

A hivatalvállalás okait valószínűleg elsősorban nem a politikai nézetek érvényesülésével kell magyarázni, hanem inkább a gazdasági és életmódbeli kényszerítő tényezőknek kell nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk. Ez azonban már túlmutat ezen elemzésen.

A hivatalnokokat kinevező felsőbb vezetés részéről sem abszolút érvényűiek az általuk megfogalmazott irányelvek, őket is az objektív kényszerhelyzet téríthette el eredeti szándékuktól. Ha fenn akarták tartani a közigazgatási munka folyamatosságát, akkor szükségük volt a megfelelő szakértelemmel és a nélkülözhetetlen helyi tapasztalatokkal rendelkező, politikailag gyakran megbízhatatlannak tartott emberekre.

Véleményünk szerint az állami adminisztráció erre a korszakra már olyan fejlődési fázisba jutott, amikor a szolgálatvállalás függetlenné vált a politikai állásfoglalástól. Fő cél az államapparátus oldaláról a szakszerű munka folyamatossága volt, s ezt nem lehetett alkalmi tisztviselőkkel biztosítani. A több politikai átalakulást megélt hivatalnokok így tudtak munkát vállalni mind az abszolutista, mind az alkotmányos időszakban. Kialakulhatott egy olyan társadalmi réteg, amelynek a vármegyei igazgatásban való részvétel már elsősorban nem politikai tett, hanem szolgálati munka, foglalkozás.

¹³⁰ Ott a szabadságharc alatti tisztviselők 57%-a szolgált tovább az abszolutizmus éveiben, ezzel az 1849 és 1854 közötti tisztikar 36,7%-át adták, míg csupán reformkori múlttal 8% rendelkezett, további 8%-nak pedig a reformkori feladatvállalása mellett az 1848-49-es nem kellően bizonyítható. Pap József: Csanád vármegye tisztikarának összetétele az önkényuralom korában, 1848-1867. (Megjelenés alatt.)